

- праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ, 2007. – Вип.12. – Ч.1. – С.148-153.
6. Клецина И.С. Гендерная социализация. – СПб.: РГПУ им.Герцена, 1998.
 7. Кон И.С. Психология половых различий // Психология индивидуальных различий. Хрестоматия / Под ред. Ю.Б.Гиппенрейтер, В.Я.Романова. – М.: ЧеРо, 2000. – С.154-160.
 8. Лактионов А.Н. Координаты индивидуального опыта / А.Н.Лактионов – Харьков: Бизнес Информ, 1998. – 492 с.
 9. Омельченко Е.Л. Молодежные культуры и субкультуры / Е.Л.Омельченко – М.: Изд-во “Институт социологии РАН”, 2002.
 10. Социология молодежи: Учебное пособие / [Ю.Г.Волков, В.И.Добреньков, Ф.Д.Кадария, И.П.Савченко, В.А.Шаповалов] / Под ред. Ю.Г.Волкова. – Ростов –н /Д.: Феникс, 2001.
 11. Карп’як Вадим. Молодіжні субкультури // Спілка української молоді – www.cym.org/ua/content/subcult1.asp

The article is dedicated to the problem of gender identity for teenagers. The article examines the question of gender socialization, mechanisms of forming interpretative scheme for subjective experience while evaluating by a teenager his own “I”. It reveals gender specific in formation interpretative scheme of valuation “I” for teenagers.

The article analyses some peculiarities of forming such schemes for boys and girls of different youth organizations. It reveals the role of youth subcultures in forming gender identity for a teenager.

Key words: socialization, gender identity, interpretative scheme, youth subculture, youth organizations.

Отримано: 15.03.2010

Особливості самокатегоризації особистості юнаків у контексті становлення особистісної та соціальної ідентичності

Стаття присвячена аналізу проблеми становлення особистісної та соціальної ідентичності студентів як необхідної умови їхнього самовизначення і самореалізації у суспільстві. Розглядається динаміка самокатегоризації студентів у процесі професійного становлення.

Ключові слова: ідентичність особистості, самовизначення, самореалізація, самокатегоризація, професійне становлення.

Стаття посвящена аналізу проблеми становлення личностной и социальной идентичности студентов как необходимого условия их самоопределения и самореализации в обществе. Рассматривается динамика самокатегоризации студентов в процессе их профессионального становления.

Ключевые слова: идентичность личности, самоопределение, самореализация, самокатегоризация, профессиональное становление.

Активні соціально-економічні, політичні, культурні трансформаційні процеси у сучасному суспільстві відбиваються на внутрішньому світі людей, на процесі соціалізації і формування ідентичності особистості. Інтенсивність і суперечливість цих змін визначають необхідність становлення активної і гнучкої життєвої позиції особистості у змінних умовах соціального буття, що є детермінантою варіативного моделювання особистісних конструктів, застосування потенційних здібностей для успішної соціалізації, самореалізації і особистісного зростання.

Аналіз теоретико-методологічних концептуальних положень щодо розвитку та формування особистості (Б.Г.Ананьєв, Л.І.Божович, Л.С.Виготський, Г.С.Костюк, О.М.Леонтьєв, С.Д.Максименко та інші), ключових ідей філософсько-психологічної концепції С.Л.Рубінштейна щодо полісистемності буття людини та інтегральності її якостей і властивостей дозволяють визначити феномен особистості як категорію, що об’єднує і вибудовує психічний світ людини. Особистість – це форма існування психіки людини, яка являє собою цілісність, здатну до саморозвитку, самовизначення, свідомої

предметної діяльності і саморегуляції та має свій унікальний і неповторний внутрішній світ [1, с.40]. У процесі психічного розвитку особистості реалізується її внутрішній потенціал – сукупність класичних “внутрішніх умов” (С.Л.Рубінштейн), властивостей особистості, що визначають її здатність до продуктивної життєдіяльності у напрямку підвищення якості життя і суб’єктивної стійкості (П.В.Лушин). Відповідно, однією із найбільш конструктивних позицій аналізу особистості є виділення в ній здатності до розкриття внутрішнього потенціалу на підставі індивідуальної своєрідності і особливостей соціального середовища. Системні зміни соціальної ситуації життєтворчості, що переживаються особистістю як суб’єктивно значущі, стимулюють активацію адаптаційних процесів та самоактуалізацію особистості, обумовлюють формування життєвої позиції.

Традиційно як базовий механізм розвитку особистості психологами (Л.С.Виготський, Г.С.Костюк, О.М.Леонтьєв, П.Я.Гальперін, О.Р.Лурія та інші) розглядається механізм інтеріоризації як операціональний зміст перетворення зовнішніх дій в ідеальні, що характеризує процес “привласнювання” соціально-культурного досвіду. С.Д.Максименко у контексті генетичної психології, крім того, наголошує на необхідності моделювання життєвого досвіду особистості шляхом актуалізації особистісно значущих потреб (нужди) людини [1, с. 19]. Таким чином, структурна інтеграція соціально-психологічних та внутрішніх факторів становлення особистості та їх неоднозначне тлумачення у психологічній персонології доводить важливість вивчення детермінант моделювання особистісних конструктів людини. Особливо актуальною дана проблема є в умовах системних змін у суспільстві, що ускладнюють і модифікують процес становлення життєвої позиції особистості (концепція особистісного змінювання (П.В.Лушин) та визначають специфіку її самокатегоризації.

У загальному розумінні соціалізація є процесом і результатом вклучення людини до соціальної дійсності, в наслідок чого формується соціальна ідентичність особистості (Г.М.Андреева). Важливим моментом соціалізації є суб’єктивна активність самої людини, що супроводжується індивідуальними переживаннями, які обумовлюють особистісне зростання і становлення суб’єкта. Внутрішніми чинниками розвитку і функціонування складових Я-концепції особистості є власний досвід суб’єктивної життєтворчості, що формується на основі самоочікування, самоаналізу та самопорівняння, категорії самосприйняття, переживання внутрішніх станів та оцінки результатів своєї діяльності. Теоретичний аналіз

проблеми особистісної ідентичності свідчить, що її зміст пов’язаний із якісними характеристиками образу Я або категоріями самовизначення, а також із віковим виміром, який узгоджений із “психологічним минулим”, “психологічним сьогоденням” і “психологічним майбутнім”. Структурними компонентами особистісної ідентичності виступають когнітивний, емоційно-ціннісний і поведінковий. Самовираження особистості здійснюється через пізнання, переживання і вольові акти вчинків.

Проте у багаторівневому, суперечливому процесі пристосування людини до змінних умов існування внутрішньоособистісні когнітивно-інформаційні процеси не є основними детермінантами, а діють згідно із соціальним нормативним контекстом. Наше “Я” конструюється і модифікується в соціальних умовах, змінюється залежно від соціального контексту і усвідомлення власної ідентичності. Від соціального середовища залежать наші установки і поведінка, що спричиняють особистісне змінювання суб’єкта – міжсистемний перехід до нових можливостей нової ідентичності, який має місце при переживанні людиною кризового досвіду (П.В.Лушин) і детермінує зміни життєвої позиції людини – способу самовизначення особистості у житті, узагальненого на основі її життєвих цінностей та основних потреб (К.О.Абульханова-Славська). В результаті зазнають змін і особистісні конструкти суб’єкта психічної життєдіяльності. Особистісний конструкт – це система понятійних моделей, що використовує людина для осмислення, інтерпретації чи прогнозування власного життєвого сценарію (ментального досвіду). Змодельований і зафіксований у персональному досвіді конструкт впливає на свідомому і несвідомому рівні на оточення людини і забезпечує специфіку соціальної адаптації суб’єкта. Критеріями адекватної ідентифікації особистості є конструктивна інтеграція (Г.Олпорт) суб’єкта до соціального середовища у конкретному культурно-історичному контексті розвитку та відносна автономія Я-конструктів особистості, що обумовлюють здатність до незалежної поведінки. Означені фактори виявляються в активно-вибірковому ставленні індивіда до референтного контенту спілкування, до норм і цінностей свого оточення.

Досліджуючи засоби оптимізації особистісного розвитку людини, потрібно значну увагу приділяти з’ясуванню умов актуалізації внутрішнього потенціалу особистості, серед яких важливу роль відіграють середовищні фактори.

Самовизначення особистості відбувається під закономірним, але не завжди усвідомлюваним нею впливом соціального значимого оточення (реалізуються основні модальності соціального впливу) в

результаті комунікативного моделювання особистісних конструктів. Комунікативне програмування особистісних конструктів передбачає вибір найбільш сприятливих суб'єктивно валідних форматів (формат – це найбільш адекватний каналу комунікації та очікуваням соціуму тип поведінки особистості), що забезпечують ефективність гнучкого функціонування людини у певних умовах буття. В цьому плані цікавим є досвід західноєвропейської соціальної психології і зокрема дослідження соціальних психологів Оксфордського університету під керівництвом М. Argyle, які соціальну ситуацію розглядають як природний фрагмент соціального життя, що визначається включеними у нього людьми, місцем дії і характером виконуваних дій чи діяльності [Цит. за 3, с. 284-285]. Узгодження означених елементів і визначає конструктивність (нормативність) чи деструктивність життєвого сценарію особистості, що відображується у системах ментальної самопрезентації (самокатегоризації).

Ментальна самопрезентація – це актуальний розумовий образ власного Я (суб'єктивна форма відображення персональних конструктів), елемент оперативної форми ментального досвіду, що змінюється залежно від ситуації та інтелектуальних зусиль суб'єкта в процесі ментальної репрезентації.

В теорії інтелекту Дж.Брунера суб'єктивними засобами побудови репрезентації виступають способи кодування інформації. Дж.Брунер вважав, що ріст інтелекту передбачає, по-перше, розвиток трьох способів репрезентації дійсності (через такі модальності досвіду, як дія, образ і слово) і, по-друге, інтеграцію різних форм суб'єктивного відображення подій (у вигляді узгодження різних модальностей досвіду, а також співвіднесення актуального досвіду з минулим і майбутнім досвідом). Когнітивна компетентність в цих двох сферах і обумовлює можливість виходу індивідуальної свідомості за межі безпосереднього часу і заданого простору, що і є, за Дж.Брунером, одним із основних критеріїв інтелектуального розвитку [2, с.99]. Однією з форм ментальної репрезентації особистості є самопрезентація як вираження Я-концепції. Усвідомлювані смисли життєтворчості, таким чином, розкриваються оберненими на себе актами рефлексії суб'єкта, що потребує самодетермінації, під якою розуміють усвідомлення та відчуття людиною можливості вибору, високий рівень самостійності та здатності до самовираження (Е.Дісі та Р.Раян).

З метою перевірки означених теоретичних положень нами було здійснено експериментальне дослідження особливостей самовираження студентів Криворізького державного педагогічного університету. Метою було визначити рольовий репертуар і зміст

цінностей та стереотипів, що входять до змісту ідентичності студентів, а також визначити роль самокатегоризації у процесі її формування.

Враховуючи, що Я-концепція об'єктивується лише у інтроспективному аналізі, ми вважали необхідним отримати уявлення про змістовні характеристики “образу Я” студентів КДПУ, що презентуються ними у системі самокатегоризації. Теоретичний аналіз проблеми та мета дослідження обумовили вибір емпіричних методів. Так, особливості сформованості ідентичності виявлялися за посередництвом модифікованого тесту самоустановки М.Куна і Т.МакПартленда, вербальної проективної методики “Я і моє майбутнє”. Вибірку склали студенти 1 – 3-го курсів географічного факультету КДПУ у кількості 73 осіб.

Серед студентів за допомогою методики вільного опису (модифікація тесту М.Куна) із подальшим контент-аналізом були виявлені найбільш значимі для даної категорії респондентів контент-блоки ментальної самопрезентації. Аналіз отриманих результатів дозволив виокремити найбільш значимі смислові категорії, що визначають критерії самоідентифікації та життєвих планів юнаків, і порівняти динаміку змін у самокатегоризації студентів I та III курсів (табл. 1).

Таблиця 1
Динаміка змін значущості категорій самопрезентації студентів

Категорії самопрезентації	Кількість студентів (у %), що використали дану категорію у самоописі	
	I курс	III курс
Соціально-статусні параметри аналізу	73,3%	44,4%
Гендерні параметри аналізу	6,7%	5,5%
Особистісні якості	73,3%	66,7%
Інтелектуальні властивості	6,6%	5,5%
Інтереси, захоплення	33,3%	33,3%
Соціальна поведінка	33,3%	61,6%
Ціннісні орієнтації	13,3%	55,5%
Професійне визначення	6,6%	16,6%

Кількісний аналіз сентенцій самопрезентацій студентів виявив первинність об'єктивних характеристик при моделюванні образу-Я респондентами, після чого використовуються категорії суб'єктивного плану (оцінки себе і особистісних якостей, інтересів, захоплень тощо). Цікаво, що категорії означення вікових та гендерних параметрів самоаналізу в самоописах студентів практично відсутні,

що свідчить про їхню малозначущість для самопрезентації. На наш погляд, це може бути пов'язано із дифузністю еґо-ідентичності суб'єктів у змінних умовах соціального розвитку, що спричиняє переживання власної соціальної, економічної залежності, невизначеності життєвих позицій. Крім того, загальна фемінність освіти стереотипно не потребує виявлення гендерних характеристик у професійній підготовці фахівців у педагогічному університеті, що й знецінює дану категорію самопрезентації.

Порівняння презентаційних контент-блоків респондентів, що знаходяться на різних стадіях професійного становлення, засвідчило наявність певної динаміки. У ментальному образі студентів-першокурсників переважають категорії соціально-статусного параметра ("студент, майбутній професіонал"), що є свідченням визнання нової статусної позиції) – 73,3%, а також аналіз особистісних якостей – 73,3%; менш вираженими є категорії, що визначають інтереси, захоплення (33,3%) та значущі аспекти соціальної поведінки особистості (33,3%).

У ментальному образі студентів III-го курсу переважають категорії, що характеризують особистісні якості (66,7%) та соціальну поведінку особистості (61,6%). Значущою є також категорія ціннісних орієнтацій суб'єкта (55,5%), що свідчить про особистісне самовизначення та диференціювання Я-концепції серед студентів даної групи в результаті інтеріоризації культурно-історичного досвіду, отриманого у процесі навчання. Визначення категорії соціально-статусного плану, хоча й залишається у самоописах респондентів, проте її частотність знижується (44,4% проти 73,3% у першокурсників). Суб'єктивно значущими для студентів III-го курсу стає також категорія професійного самовизначення, планування майбутньої професійної діяльності (16,6% проти 6,6% у першокурсників), що пояснюється поглибленим вивченням фахових дисциплін згідно із навчальними планами. Простежується також бачення свого майбутнього переважно у контексті можливості суміщення сімейного життя і кар'єрної самореалізації. У той же час такі категорії аналізу, як гендерні параметри, інтелектуальні якості, інтереси та захоплення студентів у генезі майже не змінюються.

Соціальна ідентичність особистості обумовлює характер міжособистісних взаємин, зокрема виявлення комунікативної культури особистості – системи культурних норм, культурологічних знань, цінностей і значень, що використовуються людиною у процесі комунікації. Багатство мовних форм, що використовуються людиною у спілкуванні, знаходиться у залежності від багатства

думки, водночас мовні форми дозволяють збагачувати і ускладнювати думку. А отже, зв'язне висловлювання особистості відображує не лише рівень володіння мовленням, але й рівень розумового та емоційного розвитку людини, її спостережливості, чутливості тощо. Тому можна припустити, що індивідуальний успіх учасників спілкування детермінований особливостями самоподання (самопрезентації) особистості та навичками використання мовлення у конкретному контексті й ситуації спілкування із конкретною особистістю.

З метою уточнення даного припущення нами було здійснено дослідження комунікативної спрямованості вибіркової групи. Визначення спрямованості особистості у спілкуванні було проведено за методикою С.Л.Братченко, що дозволяє діагностувати рівень розвитку комунікативної компетентності особистості та ставлення до співрозмовника у системі комунікацій.

Відповідно до даної концепції міжособистісне спілкування може відбуватися принципово різними способами: за типом міжособистісного діалогу і за типом міжособистісного монологу. Діалогу властиве спрямування на рівноправне спілкування, засноване на взаємній повазі і довірі, орієнтованості на взаєморозуміння, взаємну відкритість і комунікативну співпрацю, прагнення до взаємного самовираження, розвитку співтворчості; ця концепція ставлення до "Іншого" є симетричною, що означає можливість її застосування і для аналізу Я-концепції суб'єкта, специфіки його самопрезентації у контексті усвідомлення смислу власної ідентичності.

Монологу відповідає концептуальне сприйняття співрозмовника як об'єкта впливу. Варіантами монологічної комунікативної спрямованості С.Л.Братченко вважає:

- авторитарну, що характеризується прагненням підпорядкувати особистість співрозмовника, стереотипністю спілкування, комунікативною ригідністю;
- маніпулятивну, якій властива орієнтація на використання співрозмовника і всього спілкування у власних цілях, для отримання різного роду вигоди;
- альтероцентристську із добровільною концентрацією на співрозмовнику, орієнтацією на його цілі, потреби тощо і безкорислива пожертва власними інтересами;
- конформну, основою якої є відмова від рівноправності у спілкуванні на користь співрозмовника, орієнтація на підкорення силі авторитету, на "об'єктну" позицію для себе та некритичну згоду (уникнення протидії), спрямованість на наслідування;

- індиферентну, що передбачає домінування орієнтації на суто ділові питання, уникнення спілкування як такого.

З метою визначення динаміки змін тенденцій спрямованості у спілкуванні ми розширили категорії респондентів, зокрема включили до вибірки старшокласників – учнів 11 класу, онтогенетичний розвиток яких передбачає становлення особистісної та соціальної ідентичності.

Аналіз результатів дослідження за методикою С.Л. Братченко дозволив виявити особливості динаміки у комунікативних стратегіях респондентів (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка вираження типу спрямованості у спілкуванні серед респондентів

Тип спрямованості особистості у спілкуванні	Кількість респондентів (у %)		
	Старшокласники (учні 11-х класів)	Студенти I курсу	Студенти III курсу
Діалогічний тип	43%	14,3%	0
Авторитарний тип	19%	9,6%	27,4%
Маніпулятивний тип	19%	19%	22,7%
Альтероцентристський тип	4,75%	19%	13,6%
Конформний тип	4,75%	33,3%	22,7%
Індиферентний тип	9,5%	4,8%	13,6%

Виявилось, що старшокласники є більш схильними до діалогу (43% респондентів); менш вираженими у стратегіях старшокласників є авторитарний та маніпулятивний типи спрямованості у спілкуванні (по 19%).

У спілкуванні першокурсників переважає конформна спрямованість (33,3% проти 4,75% у старшокласників), що може бути спричинене підпорядкуванням особистісних потреб студентів вимогам навчального режиму в умовах інтенсивної адаптації. Важливе місце серед стратегій спілкування першокурсників залишається за маніпулятивним типом спрямованості у спілкуванні (19%), однак зростає роль альтероцентристської спрямованості у спілкуванні (19%), що пояснюється необхідністю соціальної ідентифікації студентів у новому соціальному середовищі. Зберігається значущість і діалогічної спрямованості серед респондентів I курсу (14,3%).

Спілкування студентів III курсу відзначилося домінуванням авторитарної спрямованості (27,4% респондентів). Значущими для даної групи респондентів є також маніпулятивний та конформний типи спрямованості у спілкуванні (по 22,7%). Крім того, збіль-

шується кількість респондентів, що виявляють індиферентний тип спрямованості у спілкуванні (13,6% проти 4,8% у першокурсників), що можна вважати деструктивною тенденцією.

Співвіднесення даних свідчить, що навчання у педагогічному університеті знижує готовність студентів до ведення діалогу (до 0 у студентів III курсу). Водночас простежується зростання кількості студентів, у спілкуванні яких переважає авторитарний тип спрямованості у взаємодії (від 9,6% у першокурсників до 27,4% на III курсі). Зростає також схильність до маніпулятивної спрямованості у спілкуванні (від 19% у старшокласників та першокурсників до 22,7% у студентів III курсу). Це може бути пов'язано із формуванням у студентів професійних стереотипів педагогічної діяльності, у якій попри декларування гуманістичних принципів домінують саме авторитарні та маніпулятивні тенденції впливу.

Таким чином, можна стверджувати, що освітньо-виховний вплив на різні сторони поведінкового формату особистості у ситуації моделювання нових конструктів ідентичності у змінних соціальних умовах забезпечує конструювання нової системи ментальної самопрезентації. Задля ефективності моделюючого впливу навчально-виховний процес у вищих навчальних закладах потребує системного цілеспрямованого психологічного супроводу.

Формування компетентного конкурентоспроможного професіонала сфери освіти вимагає комплексного підходу до професійної підготовки фахівця, що передбачає поєднання особистісного, когнітивного і деонтологічного формуючих впливів, що обумовлюють зміни установок та поведінкових форматів особистості. Цілеспрямоване комунікативне програмування особистісних конструктів має відповідати таким стратегічним принципам:

- акцент на ресурсах особистості, врахування індивідуальних можливостей та особливостей поведінки;
- аналіз попереднього досвіду, світогляду, інтересів особистості;
- позитивістський підхід: нетеоретичне, нестандартизоване бачення проблеми, опір на суб'єктивну віру особистості у власні можливості;
- орієнтація на майбутнє особистості;
- співробітництво і відкритість у стосунках із усіма суб'єктами навчально-виховного процесу;
- технічна пластичність, володіння необхідними знаннями та уміннями психологічної допомоги особистості.

Реалізація означених принципів в системі психологічного супроводу інноваційної особистості в закладах освіти дозволить якісно змінити ефективність моделювання стратегій особистісної та

соціальної ідентифікації, життєвих сценаріїв особистості у контексті професійної підготовки.

Список використаних джерел

1. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості/ Сергей Дмитриевич Максименко. – К.: ТОВ “КММ”, 2006. – 240 с.
2. Холодная М.А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования/ Марина Александровна Холодная – СПб.: Питер, 2002 – 272 с.
3. Шихерев П.Н. Современная социальная психология/ Петр Николаевич Шихерев. – М.: ИП РАН; КСП +; Академический Проект, 1999. – 448 с.

The article deals with the analysis of some problems of forming of personal and social identity of students, as necessary condition of their self-determination and self-realization in society. We consider the dynamics samokategorization of students during of their professional development.

Key words: personal and social identity, self-determination, self-realization, samokategorization.

Отримано: 11.03.2010

УДК 316.61

Є.В. Тополов

ЗАГАЛЬНА МОДЕЛЬ ГЕНЕЗИ ПРОФЕСІЙНОЇ АГРЕСИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

У статті викладено розроблену автором Загальну модель генези професійної агресивності особистості. Дана модель складається з трьох послідовних рівнів, кожний з яких характеризує відносно закінчений етап генези професійної агресивності.

Ключові слова: агресія, професійна агресивність, генеза агресивності.

В статье изложена разработанная автором Общая модель генезиса профессиональной агрессивности личности. Данная модель состоит из трех последовательных уровней, каждый из которых характеризует относительно законченный этап генезиса профессиональной агрессивности.

Ключевые слова: агрессия, профессиональная агрессивность, генезис агрессивности.

Хоча на Заході в останні роки відбувається стрімке зростання інтересу до проблеми професійної агресивності, проте самими ж західними вченими визнається, що в цій проблемі залишається ще надто багато “білих плям” [12; 17; 21; 22; 23].

Важливість даної проблеми – проблеми агресивності особистості, виникнення якої зумовлюється різними аспектами її професійної діяльності, професійної взаємодії, на наш погляд, зумовлена рядом причин. Так сучасні особливості багатьох видів професійної діяльності характеризуються емоційними, інтелектуальними та інформаційними переваженнями. Постійно змінюються їх умови, підвищуються вимоги до фахівців, які працюють у різних сферах.

З одного боку, вказані чинники можуть зумовлювати підвищення агресивності людини як особистісної якості, яка у її професійній взаємодії може виявлятися у всілякій формі. А з іншого – людина може зазнавати різнобічних професійно-агресивних впливів (з боку керівництва, колег, клієнтів, підлеглих, конкурентів) та сама, часто різною мірою вимушено і з різним ступенем усвідомленості, агресивно поводить по відношенню до вказаних суб'єктів професійної взаємодії. І саме у такому, широкому ракурсі досліджень професійної агресивності особистості ще не здійснювалось.

Саме тому постала необхідність у побудові *Загальної моделі генези професійної агресивності особистості*, на основі якої можна було засновуватись з метою наукового розуміння цього феномена, а також при здійсненні його всебічного та системного вивчення. Подібна модель була нами розроблена. Її основний зміст ми викладемо нижче у даній статті.

Здійснений аналіз наукових робіт за загальною проблемою агресивності людини ([1; 2; 3; 8; 9] та багато ін.), а також за проблемою професійної агресивності ([3; 10 – 24] та ін.), зокрема, щодо різноманітних проявів професійної агресивності, особистісних та ситуативних чинників виникнення й опосередкування професійної агресії, а також її основних наслідків, надав нам можливість визначити поняття професійної агресії та агресивності, а також побудувати Загальну модель генези професійної агресивності особистості.

Ми розглядаємо *професійну агресію* як поведінку (дії) фахівця, яка здійснюється в процесі його професійної взаємодії, суперечить нормам та правилам певного професійного співтовариства, і навмисно спрямована на заподіяння шкоди іншим суб'єктам професійної діяльності.

Професійну агресивність – як набуту в процесі професіогенезу особистісну властивість, яка характеризує рівень готовності